

Szabó Mihály Gizella

NYELVIDEOLÓGIÁK, ATTITŰDÖK ÉS SZTEREOTÍPIÁK

Language ideologies, attitudes and stereotypes

Idén a szlovákiai Párkányban került sor a 15. Élőnyelvi Konferenciára, amelynek fő szervezője a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, a szlovákiai két társszervező pedig a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda és a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara volt.

A „jubileumi” alkalomra való tekintettel a konferencia kezdeményezője, az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Kutatócsoportjának, majd Élőnyelvi Osztályának a vezetője, Kontra Miklós tartott színes összefoglalót a konferenciasorozat történetéről. Előadása ugyan a konferencia végén hangzott el, tartalma és fontossága okán azonban e konferenciaismertető elejére kívánczok; annál is inkább, hiszen valószínűleg vannak olyan olvasók, akik keveset tudnak az élőnyelvi kutatásokról és magáról a konferenciasorozatról is. A konferenciasorozat az élőnyelvi kutatócsoport, illetve az ebből alakult élőnyelvi osztály saját rendezvényeként indult 1988-ban. Az első tanácskozás színhelye Budapest volt, a másodikat azonban már Újvidék szervezte, és ez nem a véletlen műve, ugyanis a cél kezdetektől fogva az volt, hogy a konferencia teret adjon a mai, élő magyarországi és határon túli magyar, illetve magyarországi kisebbségi nyelvvaltozatok kutatásában elért eredmények bemutatásának, megvitatásuknak. Kezdetben az élőnyelvi osztály évente megrendezte a konferenciát, mégpedig váltakozva Budapesten és valamelyik határon túli városban, az 1998-as 10. bécsi konferencia óta azonban kétévente kerül sor e rendezvényre, más-más intézmény szervezésében.

Az elmúlt húsz év alatt szinte valamennyi fontos szociolingvisztikai kutatási terület szóba került a tanácskozásokon: a nyelvvaltozatok, a nyelvi változók és a nyelvi változás, a nyelvhasználat az egyes szintereken, a nyelvi érintkezések, a kétnyelvűség, a nyelvi tervezés, a nyelvcsere és a nyelvvesztés, a nyelvpolitika és a nyelvi jogok. A témától és a helyszíntől függően a résztvevők száma évről évre változott, az előadásokat tartalmazó kötetek azonban egyre vastagabbak lettek annak jeleként, hogy a szinte a kezdetektől együttműködő, együttgondolkodó törzsgárdához újabbak és újabbak, főleg fiatalok csatlakoznak. Az élőnyelvi konferenciák rendkívül fontos szerepet tölthettek be abban, hogy a szociolingvisztikai és kétnyelvűségi kutatásokkal foglalkozó Kárpát-medén-

cei nyelvészekből kialakult egy olyan kutatóközösség, amely számos nemzetközi kutatási programban és pályázatban dolgozott együtt. A konferenciasorozat nélkül valószínűleg nem jött volna létre a határon túli magyar nyelvészeti kutatóhelyeket összefogó Termini-hálózat sem, amelynek tagjai természetesen ezen a konferencián is részt vettek.

A 15. Élőnyelvi Konferencia központi témája a nyelvről való gondolkodás egy igen fontos, sokszor talán nem kellőképpen tudatosított aspektusa volt: a sztereotípiák, az attitűdök és a nyelvvideológiák nagyban befolyásolják azt, hogyan értékelünk – laikusként, de akár nyelvész szakemberként is – egy-egy nyelvi-nyelvhasználati jelenséget, nyelvváltozatot, nyelvet, sőt ezek beszélőit. A konferencián elhangzott 47 előadás főként ezt a kérdést járta körül. Terjedelmi okokból nem térhetünk ki minden előadásra, ezért elsősorban témánként mutatjuk be őket.

Aránylag sok előadó választotta fő témaként az attitűdöket, azaz a nyelvi jelenségekkel, nyelvváltozatokkal, konkrét nyelvhasználattal stb. szembeni beállítódást. Ez nyilván azzal függ össze, hogy a szociolingvisztikai kutatásokban nagy hagyománya van az attitűdkutatásnak, és magyar nyelvterületen is számos ilyen empirikus kutatás zajlott. E témán belül sok beszámoló alapjául a határon túli magyar vagy a magyarországi kisebbségi közösségekben végzett kutatások szolgáltak, az előadók a kisebbségi nyelvváltozatokkal, a nyelvjárásokkal, a kétnyelvűséggel, a nyelvcserevel és a nyelvmegtartással stb. kapcsolatos attitűdöket, véleményeket mutatták be. Ebbe a csoportba sorolható a kárpátaljai Ferenc Viktória, Bányi Szilvia, Karmacs Zoltán, Lakatos Krisztina, a vajdasági Vukov Raffai Éva, a szlovákiai Presinszky Károly, Bauko János, Sándor Anna stb. előadása. A magyarországi kisebbségek körében végzett attitűdvizsgálatokról számolt be pl. Bartha Csilla (hat magyarországi kisebbség), Erb Mária, Németh Attila (németek). A nyelvi attitűdök és értéktulajdonítás egyéb (nem kisebbségi) vonatkozásait tárgyalta Kontra Miklós (a nyelvi előítéletek Budapesten), Posgay Ildikó (a nyelvi norma és a nyelvi attitűd), a P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit szerzőpáros (a nyelvhasználati változás és az attitűdváltozás), Kovács Magdolna (a finn–magyar kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdök). A 15. Élőnyelvi Konferencia volt az első, amelynek keretében külön szekció foglalkozott a kis finnugor nyelvekkel, illetve a sikek nyelvhasználatával, ezen belül a jelnyelvvél. Az attitűd kérdését mind a két szekcióban többen is elemezték, így pl. Salánki Zsuzsanna, Pomozi Péter (finnugor nyelvek), Hattyár Helga, Rác Szilárd (sikek nyelvelsajátítása, a jelnyelv oktatása).

Az attitűdök szoros kapcsolatban állnak a sztereotípiákkal, a szociolingvisztikai kutatások ugyanis arra utalnak, hogy a nyelvi attitűdök rendszerint valamely nem nyelvi sztereotípiára nyelvi igazolásaként alakulnak ki. Ezért a már említett előadók közül többen a nyelvi attitűdök mellett a sztereotípiákra is kitértek. Főleg az utóbbi témára az alábbi előadók fókuszáltak: Tuska Tünde (ma-

gyarországi, tótkomlói szlovákok sztereotípiái), Suri Andrea (a siketekkel és a jelnyelvvvel szembeni sztereotípiák).

A másik nagy témakörbe azok az előadások sorolhatók, amelyek fő témája a nyelvi ideológiák, a nyelvpolitika és a nyelvi mítoszok voltak (bár számos előadó az attitűdök és sztereotípiák kérdésre is kitért), ilyen volt pl. Petteri Laihonen (nyelvi ideológiák többnyelvű környezetben, a Bánságban), Menyhárt József (a református és a katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában), Czibere Mária (a holland nyelvpolitika következményei az anyanyelvhez való viszonyra), Juliet Langman (a kutató és a többnyelvű közösségek), Kassai Ilona (a kanadai francia nyelv függetlenedése), Kiss Zsuzsanna (a nyelvi ideológiák szerepe a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem megalapításában) előadása.

Az áttekintésből kitűnik, hogy az előadók többsége a laikus beszélőknek a nyelvhez való viszonyát vizsgálta különböző aspektusokból; de a szakmabeli, azaz a nyelvészeti megközelítések elemzése sem maradt ki. E témával foglalkozott előadásában pl. Tolcsvai Nagy Gábor (ideologikus nyelvészeti sztereotípiák a magyar nyelvről), Németh Miklós (az első magyar grammatikusok véleménye saját koruk nyelvhasználatáról), Sinkovics Balázs (a nyelvváltozatok megítélése a nyelvművelésben), Heltainé Nagy Erzsébet (nyelvi hagyományok, sztereotípiák, mítoszok a népi, a kultikus és a tudományos megközelítésben), Lanstyák István (a határon túli magyar szókinccs dialektus- és regiszterbeli változatossága, továbbá a változatok értékelése), Misad Katalin és Simon Szabolcs (nyelvi ideológiák és mítoszok a szlovákiai magyar nyelvtankönyvekben).

A konferencia keretében két tudományos műhely is bemutatkozott: a Terminálhálózathoz tartozó és tavaly alakult Imre Samu Intézet a horvátországi, a szlovéniai és az ausztriai magyarok nyelvhasználatának vizsgálatát tűzte ki célul, a munkatársak Kolláth Anna és Szoták Szilvia vezetésével eddigi kutatásaikról számoltak be. A másik műhely keretében a Szegedi Tudományegyetemen Fenyvesi Anna vezetésével megvalósuló LINEE kutatási projektbe bekapcsolódott doktorandusok, nyelvtanárok előadásai hangzottak el a kisebbségi és az idegen nyelv-oktatás témájában folytatott kutatásaik eddigi eredményeiről.

Az idei konferencián újdonság volt az ún. poszterszekció. A prezentációk lehetőséget nyújtottak a résztvevők közötti közvetlen eszmecsere, a poszteren vizuálisan bemutatott kutatási eredmények megvitatására. A 15 kiállított poszter nagy része tematikailag szintén a konferencia fő témájához kapcsolódott. A konferenciát a nyelvészek társadalmi felelősségéről, a szemléletformálás szükségességéről és lehetőségéről szóló kerekasztal-beszélgetés zárta.